

Biyçeşitliliğin Korunması Yaklaşımlarında Etik Sorunlar

Ethical Issues in Biodiversity Conservation Approaches

Oğulcan GÖRGEÇ^a

“Dünyanın en çarpıcı özelliği yaşamın varlığıdır ve yaşamın en çarpıcı özelliği de onun çeşitliliğidir. Bu biyolojik çeşitlilik ya da biyçeşitlilik, uzun zamandır büyük bir merak ve bilimsel ilgi kaynağı olmuştur, ancak giderek de artan bir endişe kaynağı olmaktadır” (1). Günümüzün tür ve ekosistemlere yönelik tehditleri, son tarihte kaydedilen en büyük tehditlerdir ve neredeyse hepsi, yanlış yönlendirilmiş ekonomik politikalar ve birtakım kurumlar tarafından teşvik edilen biyolojik kaynakların insani yanlış yönetiminden kaynaklanır (2).

Özellikle sanayi devriminden günümüze değin gelen tarihsel süreç, insan varlığının doğaya, çevresine, belirgin olarak da kendi türü dışındaki tüm türlere hükmetmesinin bir tarihi olarak okunabilmektedir. Ancak, bazen günümüzde bu hükmedici eylemler sadece insanın kendi dışındaki canlı varlıklara değil, bizzat kendi türdeşlerine de yönelebilmektedir. “Hem insan sayısında hem de kişi başına düşen tüketimdeki üssel büyüme yerli halkların topraklarını, bu toprakların desteklediği önemli biyolojik çeşitliliği ve yerli halkların kültürel kimliklerini, yaşam tarzlarını ve geçim kaynaklarını tehdit etmektedir” (3). Dolayısıyla, kendi türü de içinde olmak üzere gezegenimizdeki tüm biyçeşitliliği tehdit etmekte, doğanın tüm renklerini yok etmektedir insan varlığı.

Çağımız, insan varlığının eylemleri sonucunda ortaya çıkan “ekolojik kriz” çağıdır; ve biyosferimizde sadece “küresel ısınma” kavramı altında toplayamayacağımız kadar çok sorunu içermektedir. “Biyçeşitliliğin azalması, genellikle ozon tabakasının tükenmesi, iklim değişikliği veya diğer olası tanımlayıcılarla birlikte küresel çevre problemlerinden biri olarak adlandırılmaktadır” (4).

Biyoetiği canlı-merkezci yaklaşımlar bağlamında değerlendirdiğimizde, yeryüzünde yaşayan tüm canlı varlıkların korunmasını kendisine hedef alması gereken “biyçeşitliliği koruma” yaklaşımlarının da biyoetik tartışmalarında yeri olduğu kolaylıkla düşünülebilir. “Genel olarak canlı-merkezcilik yaşama saygı etiğine işaret eder ve bitkiler, mikroplar, hayvanlar da içinde olmak üzere yaşayan tüm canlılara odaklanır; insan-merkezcilik gibi yalnızca insanlar ya da acı çekebilen, arzuları olan daha üst seviyedeki hayvanlar etiğin merkezinde yer almaz” (5). Yeryüzündeki her yaşam biçimi benzersizdir ve insan varlığı için olan değerinden bağımsız olarak saygıyı hak ederler; bu bir organizmanın ekosistemdeki hakkıdır. Her organizmanın, insan için değerli olup olmadığına bakılmaksızın var olma hakkına sahip olduğu belirtilmelidir (2).

Ancak, biyoetiğin kapsamında değerlendirdiğimiz biyçeşitliliğin korunması yaklaşımları da beraberinde birtakım etik sorunlar getirmektedir. Biyolojik çeşitliliği sadece nesli tükenmekte olan türlerle, özellikle de “karizmatik” veya “amiral gemisi türleri” (flagship species) olarak bilinen vahşi omurgalılarla -kartallar, kurtlar, vaşaklar, pandalar, balinalar veya filler- ilişkilendirenler vardır. Fakat biyçeşitlilik canlı olan herşeyi içeriyorsa, o zaman onu koruma kaygısının bu türlerle sınırlı olmaması gerektiği, tek hücrelilerden memelilere kadar tüm canlı türleri kapsamasının önemi açıktır (4). Yani yukarıda da belirtildiği üzere, biyolojik çeşitliliği koruma yaklaşımlarının “canlı-merkezci” olması gerekmektedir. Çünkü yeryüzünde varolan her bir canlı, ekosistemlerin işleyişinde yadsınamaz önemli rolleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, ekosistem işleyişini etkileyen tür kompozisyonu, toprak tipi ve iklim gibi faktörler listesine “çeşitlilik” de eklenmelidir (1).

The Convention on Biological Diversity (CBD), “yerinde koruma”, “doğal yaşam alanı”, “doğal oluşum” ve “yabancı türler” kavramlarında “*natural versus non-natural*” ayrımını içermektedir. CBD ayrıca, doğal oluşumun

^aYüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Ankara ✉ canogul1995@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 12.09.2018 • Kabul Tarihi: 09.12.2018

tersini temsil eden “yabancı” ya da “yerli olmayan türler” kavramını da ortaya koymaktadır. Sözleşme’nin 8. maddesine göre, ekosistemleri, habitatları veya türleri tehdit eden yabancı türler kontrol edilmeli veya ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca, sözleşmeye göre, habitat “bir organizmanın veya popülasyonun doğal olarak meydana geldiği alanın türü veya yeri” anlamına gelir (6). “Yerli” ve “yerli-olmayan”, “doğal” ve “doğal-olmayan” arasında yapılan ayırım ve benimsenen bu yöntemin pratiğe dökülmesi aslında bir diğer etik soruna da işaret etmektedir.

Örneğin, Misk sığırı (*Ovibos moschatus*) olarak bilinen bir tür, binlerce yıl önce İskandinavya’da yok olmuş; ancak geçmiş yıllarda, çeşitli çabalardan sonra Norveç’e yeniden sokulmuştur, bugün ise belirli anlamda bir sürüsü bulunmamaktadır. Bu canlının bulunduğu bölgede, insanların bu hayvana karşı hissettikleri sevgi ve onun turistik bir cazibe haline geldiği bir gerçektir. Misk sığırı, bölgedeki “doğal oluşumları” nedeniyle değil; ancak, sadece insanların onu sevmeleri nedeniyle korunmakta ve kabul edilmektedir (6). Çünkü, bu tür CBD’nin “habitat” tanımına uymamaktadır. Aynı şekilde, biyoteknoloji aracılığıyla, yani “yapay” olarak üretilen, doğal oluşum ile meydana gelmeyen tüm canlı varlıklar için de benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Tüm bu canlılar, biyoçeşitlilik koruma sözleşmesine göre doğal olarak oluşmamışlardır ve dolayısıyla koruma altına alınmamaktadırlar.

“Doğal” ayrıca, biyolojik çeşitliliğin korunmasında, koruma hareketindeki merkeziliği ile, vahşi doğanın korunmasının önemini vurgulayarak da rol oynar (6). Bu konu beraberinde insan hakları tartışmalarını da getirecek denli önemli olan biyoçeşitlilik koruma yaklaşımlarındaki bir diğer etik sorundur. Bir süredir, biyolojik çeşitliliğin korunması açısından “korunma bölgelerinin” oluşturulmasına vurgu yapılmıştır. Bu “natural nature” veya vahşi doğanın insanoğlundan yoksun bir yer olması fikri, “Dünya’nın korunan alanlarının yaklaşık %85’inde yaşayan yerli halkların” (3) topraklarından çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. “Kültürel çeşitliliğin, biyolojik çeşitliliğin bir yansıması olduğu” (7) fikri kabul edildiğinde, biyoçeşitliliği koruma yaklaşımlarının bu tarz bir uygulaması birtakım etik sorunlarının yanında, aslında bir paradoks olarak da görülebilmektedir.

Sonuçta, belirgin olarak canlı-merkezci anlayıştan uzak, sadece omurgalı canlıları gözetken, varlığı doğal ve doğal olmayan olarak ayıran bir düalizm perspektifinden yabancı, istilacı, yerli-olmayan veya doğal olarak oluşmayan türler gibi kavramlar yaratarak ayrıştırıcı olan, biyoçeşitliliğin bir parçası da olan insan varlığından uzak, doğal alanlar yaratma anlayışıyla, bu bölgede yaşayan yerli halklara yönelik uygulamalar benimseyen biyoçeşitlilik koruma yaklaşımlarının kendisinin etik bir problem olduğu görülmektedir. “Devamlı olarak değişen dünyada, doğal ve yabancı kavramları, aslında tanımlanması zor olan garip kavramlardır” (6).

Doğa ve doğal gibi kavramlar “tıpkı diğer kavramlar ve oluşumlar gibi, dilsel ve toplumsal inşaya maruz kalmaktadır” (8). Herhangi bir uygulamanın, herhangi bir olgunun ‘doğal’ sıfatıyla işaretlenmesi, bazı tarihsel ve dolayısıyla olumsal sosyal ilişkileri meşrulaştırmayı amaçlayan ideolojik bir hareket olarak görülebilir (8). Biyoçeşitliliğin köklerinin izlenmesi, korumanın çeşitli yönleriyle ilişkili olan çeşitli değerleri içeren derinden anlam yüklü bir kavramı ortaya koymaktadır (6). Misk sığırı örneğinde olduğu gibi, bir türün yaşam hakkına sahip olup olmaması veya onun koruma altına alınıp alınmayacağı gibi belirlemeler bizzat insan varlığının kendisi tarafından yapılmakta, yani “insan-merkezci” yaklaşımlar biyoçeşitlilik koruma yaklaşımı tarafından yöntem olarak benimsenmektedir. İstilacı türler, yerli-olmayan türler koruma altına alınmayıp “öteki” kategorisine sokulmaktadır.

Yazının başında da söylendiği üzere, yeryüzündeki popülasyonları oluşturan her türün üyelerinin ekosistemin işleyişinde yadsınamayacak rolleri vardır. Yeryüzünün tüm renklerine katkı sunan bu biyoçeşitliliğin her bir ögesinin yaşama hakkı vardır. Bu bağlamda, biyoçeşitlilik yaklaşımlarının, canlı-merkezci ve doğal ve doğal-olmayan gibi çeşitli düalist anlayışlardan uzak bir perspektif benimsemesi, “yerli halkların yaşadıkları alanlarda herhangi bir insan hakları ihlaline sebep olmadan koruma yaklaşımlarını başarması” (6), birtakım insan-merkezci “inşaları” yöntem olarak benimsememesi, kısacası, kendisinin etik bir sorun olarak belirmemesi için “queerleşmesi” gerekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Tilman D. Causes, consequences and ethics of biodiversity. *Nature*. May 2000;405:208-211
2. Mutia T. Biodiversity conversation. November 2009; 1-9.
3. Schmidt P, Peterson M. Biodiversity conservation and indigenous land management in the era of self-determination. *Conservation Biology*. 2009; 23(6):1458–1466
4. Rosa H. The bioethics of biodiversity. *Human Ecology Special Issue*. 2004;12:161-175
5. Aşar H. İnsan-merkezcilik canlı-merkezcilik ikileminde biyoetik. *Turkish Journal of Bioethics*. 2017; 4(2):74-86
6. Uggla Y. What is this thing called 'natural'? The nature-culture divide in climate change and biodiversity policy. *Journal of Political Ecology*. 17:79-91
7. Callicott J. *Earth's insights. A survey of ecological ethics from the Mediterranean Basin to the Australian Outback*. Los Angeles: University of California Press. 1994.
8. Yılmaz H. Hetero-doğa(l)/norm(al) anlayışa queer ekoeleştirel bir bakış. *Doğu Batı*. Ocak 2017-2018; 83: 9-33

SONNOT

¹Doğal/doğal olmayan gibi çeşitli düalizmlere yapısökümcü bir yaklaşımla karşı çıkarak, her türlü inşacı yaklaşıma karşı olan kuramdır.